

УДК 343.14

М. В. Єрошкін
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 1
Донецького юридичного інституту МВС України

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ

Вступ. Значимість кримінального процесуального доказування зумовлює необхідність його всебічного дослідження, вивчення його змісту. З прийняттям чинного кримінального процесуального закону така необхідність зросла ще більше: норми, які регламентують доказування у кримінальному провадженні, піддаються справедливій критиці з боку вчених і правозастосовувачів, потребуючи доопрацювання. У зв'язку із цим подальший розвиток теорії доказів, що містить в собі величезну кількість різних, в багатьох випадках прямо протилежних точок зору і концепцій, безумовно, є необхідним.

Питання про винність обвинуваченого у вчиненні насильницького зникнення у кримінальному провадженні можливо вирішити лише шляхом доказування. Це свідчить про те, що саме на підставі зібраних під час кримінального провадження доказів, оцінених відповідно до логічних та правових правил доказування, особа визнається судом винною у вчиненні кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що до питань поняття доказування у кримінальному провадженні та його змісту зверталися багато вчених і практиків. Так, ці питання певним чином висвітлювалися у роботах Ю.М. Грошевого, Л.А. Кірмач, М.М. Михеєнка, Ю.К. Орлова, М.А. Погорецького, О.І. Чучукало та інш.

У той же час процесуальне доказування, яке має колосальне практичне значення, при всій теоретичній галузевій розробленості у процесуальних галузях вітчизняного права, у тому числі й у кримінальному процесуальному праві, не має на сьогодні загальнотеоретичної концепції правозастосування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення. Все це в кінцевому підсумку дозволяє вести мову про актуальність зазначеної тематики дослідження.

Постановка завдання. Метою статті стало дослідження комплексу питань, пов'язаних із визначенням поняття та змісту доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення. Автор ставить перед собою завдання висвітлити основний спектр згаданих питань з урахуванням реформування та оновлення кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Доказування пронизує всі етапи кримінальної процесуальної діяльності, становить основну частину, серцевину процесуальних обов'язків суб'єктів кримінального провадження. Найбільша кількість помилок, які допускаються в слідчій та судовій практиці, пов'язані з односторонністю або неповнотою дослідження обставин кримінального провадження, неправильною оцінкою виявленої інформації і, як наслідок, необґрунтованими процесуальними рішеннями. Основна причина цих помилок – слабе володіння процесуальними і тактичними прийомами доказування, нерозуміння і, як наслідок, спотворення суті приписів доказового права.

Для визначення сутності та змісту доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення необхідно правильно інтерпретувати сутність даного поняття.

Кримінальне процесуальне доказування за визначенням М.А. Погорецького – це практична, пізнавальна, правова й розумова діяльність сторін кримінального провадження кримінального процесу, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні цим фактичним даним та їх джерелам значення доказу у кримінальному провадженні, а також у використанні цих доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, та відповідних процесуальних рішень [1, с. 74].

Натомість О.І. Чучукало вважає, що доказування являє собою врегульовану нормами кримінального процесуального права діяльність органів дізнання, досудового розслідування, прокурора та суду (за участю інших суб'єктів) по збиранню, перевірці та оцінці доказів та їх використанню для встановлення обставин, що мають значення у кримінальному провадженні та для обґрунтування висновків, що з них витікають [2, с. 18-19].

У той же час Л.А. Кірмач зауважує, що сутність кримінального процесуального доказування, що здійснюється під час розслідування злочинів, полягає у пізнавальному та посвідчуючому аспектах. Останній означає, що фактичні дані (свідчення про факти), пізнані уповноваженими

особами у ході розслідування кримінального провадження, повинні бути зафіксовані у такій передбаченій законом процесуальній формі, яка гарантує їх достовірність, а також дає змогу будь-якому суб'єкту кримінальної процесуальної діяльності користуватися ними незалежно від часу і місця їх формування [3, с. 170].

Не зовсім зрозумілим є визначення поняття «доказування», що надав А.В. Заклюка у своєму дисертаційному дослідженні «Докази та доказування на стадії досудового розслідування». Автор визначає, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, його вини та застосування міри кримінального покарання [4, с. 40]. Мабуть автор мав на увазі, що визначені обставини мають значення для встановлення (!) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Першочергова мета доказування у кримінальному процесі – це з'ясування фактичних обставин кримінального провадження, достовірне встановлення події насильницького зникнення та осіб, які його вчинили. Це є необхідною та елементарною умовою правильного вирішення справи. Для того щоб зробити висновок, чи є вчинене діяння кримінальним правопорушенням, чи повинно воно бути кваліфіковано за статтею 1461 Кримінального кодексу (КК) України, чи підлягає винний кримінальній відповідальності тощо необхідно відповідно до дійсності встановити за усіма його юридично значущими ознаками, що було вчинено саме насильницьке зникнення.

Проте, зазначена мета досягається далеко не завжди. Саме тут криється одна з головних причин того, що багато кримінальних правопорушень залишаються нерозкритими, а злочинцям вдається уникнути відповідальності. Нез'ясованість фактичних обставин справи або помилкові висновки про них нерідко тягнуть судові помилки, причому найбільш важкі за наслідками і важкі для виправлення.

У теорії доказування існують різні підходи до визначення структури доказування. Так, за характером доказової діяльності виділяються наступні її рівні: доказування-пізнання, доказування-посвідчення; доказування-обґрунтування. Доказування-пізнання у свою чергу може здійснюватися інформаційним та логічним (вивідним) шляхами. За формою сприйняття інформації доказування поділяється на безпосереднє та опосередковане [5, с. 13-16]. Являючись специфічним різновидом соціального пізнання, яке окремі автори називають процесуальним, судовим, кримінальним процесуальним [6, с. 17-19; 7, с. 101], доказування слід розглядати і як дослідження фактичних обставин, і як логічне і процесуальне

обґрунтування певної тези, твердження, висновків у кримінальному провадженні.

Під час розгляду сутності кримінального процесуального доказування на думку В.В. Вапнярчука можна виділити такі його елементи, як об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона й суб'єкт доказування. Критерієм такого «складового підходу» до системи доказування є те, що він є достатньою і необхідною умовою належного здійснення кримінального процесуального доказування. Іншими словами, саме ці елементи утворюють специфічну інтегративну сутність – доказування з новою властивістю, якою є можливість його належного здійснення і досягнення мети доказової діяльності. Ці чотири складові елементи системи доказування, у свою чергу, також можуть бути досліджені як системи (або підсистеми), в яких теж можуть бути визначені й проаналізовані їхні змістовні опції. Такий підхід, зазначає В.В. Вапнярчук, дозволить глибше і всебічніше дослідити правову природу доказування в кримінальному процесі, його обсяг і зміст. Крім того, це дасть можливість говорити про логічно витриману цілісну і відносно завершену систему кримінального процесуального доказування, в якій відсутність хоча б одного з її елементів свідчатиме про неможливість належного здійснення доказової діяльності [8, с. 6-7].

Аналізуючи зміст процесу доказування у кримінальних провадженнях М.І. Пашковський пише [9, с. 14], що процес доказування полягає в певних видах (направленнях, елементах) діяльності. Далі автор зазначає, що в науковій літературі зустрічається декілька визначень кола структурних елементів доказової діяльності. Так, М.С. Строгович говорив про 1) виявлення доказу; 2) розгляд і процесуальне закріплення доказу; 3) перевірку доказу; 4) оцінку доказу [10, с. 302]. Інші вчені виділяють 1) виявлення доказів; 2) фіксацію доказів; 3) перевірку доказів; 4) оцінку доказів [11, с. 136]. П.А. Лупінська вважає, що доказування полягає в 1) збиранні, 2) перевірці та 3) оцінці доказів [12, с. 146, 152]. О.М. Ларін зазначав, що можливо виділити окремі види діяльності, які разом взяті утворюють доказування: а) пошук і виявлення доказів, пов'язаних з безпосереднім сприйняттям повідомлень та предметів, що дають відомості про факти; б) закріплення (фіксацію) доказів, при якому фактичні дані набувають процесуального значення доказів; в) перевірку та оцінку доказів [13, с. 43]. Існують і більш детальні підходи до визначення структури доказування на думку М.І. Пашковського [9, с. 15]. Наприклад, З.З. Зінатулін зазначає, що можливими елементами доказової діяльності виступають: побудова і динамічний розвиток слідчих (судових) версій; збирання доказів і джерел по кожній з можливих

версій; дослідження (перевірка) зібраних доказів і їх джерел; оцінка наявних засобів доказування; формування і обґрунтування достовірних висновків у справі [14, с. 47].

Ми вважаємо, що елементи процесу доказування у кримінальному провадженні повинні представляти собою такі компоненти пізнавальної діяльності, які б об'єктивно відображали специфіку здійснення цієї діяльності. У цьому зв'язку, на нашу думку, процес доказування у кримінальному провадженні про насильницьке зникнення утворюють тільки елементи, які позначають його як стан переходу від незнання до знання за допомогою встановлених законом процесуальних дій практичного характеру та розумових операцій.

Відповідно, доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії реалізується шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Таке трактування відповідає нормативному визначенню доказування, відповідно до якого доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України) [15].

Отже, законодавець пішов шляхом включення до структури кримінального процесуального доказування таких елементів, як збирання, перевірка і оцінка доказів. Відповідно, структурними елементами процесу доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення є збирання, перевірка і оцінка будь-яких відомостей про обставини і факти, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, оскільки докази можуть з'явитися тільки тоді, коли вони відповідно до приписів кримінального процесуального закону належним чином зафіксовані (процесуально закріплені) у матеріалах кримінального провадження.

Системно аналізуючи проблему доказування вини осіб у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення, ми вважаємо, що однією з умов здійснення слідчих і судових помилок практичними працівниками під час прийняття процесуальних рішень у досудовому розслідуванні або судовому розгляді є існує різноманіття трактувань поняття доказування.

Різноманітність механізмів, що забезпечують обґрунтованість і надійність рішень суб'єкта розслідування і судового розгляду зазначених кримінальних проваджень, а також підходів і методів, етапів процесу доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення відображають необхідність максимального підвищення ступеня надійності всієї системи кримінального судочинства і рівня достовірності знань, а також

прийнятих слідчим рішень, заснованих на цих знаннях, доказовій інформації.

Висновки. Визначення поняття та змісту доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення має важливе методичне значення у процесі сприяння конкретизації окремих завдань досудового розслідування та вибору правильних напрямів роботи щодо вирішення таких завдань на основі системного підходу до цієї діяльності.

Література

1. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування / М.А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 63–79
2. Чучукало О.І. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України: дис...канд.юрид.наук: 12.00.09 / О.І. Чучукало. К., 2004. – 204 с.
3. Кірмач Л.А. Доказування як метод пізнання у процесі розслідування злочинів: дис...канд.юрид.наук: 12.00.09 / Л.А. Кірмач. Запоріжжя, 2003. – 201 с.
4. Заклюка А.В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: дис...канд.юрид.наук: 12.00.09 / А.В. Заклюка. – К., 2016. – 208 с.
5. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие / Ю.К. Орлов – М.: Проспект, 2001. – 144 с.
6. Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе / Ю.М. Грошевой – Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1979. – 143 с.
7. Михеєнко М.М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні / М.М. Михеєнко // Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.
8. Вапнярчук В.В. Системний підхід до кримінального процесуального доказування: обґрунтування можливості виділення та загальна характеристика / В.В. Вапнярчук // Правова позиція. – 2018. – № 1 (20). – С. 5–12
9. Пашковський М.І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги: дис...канд.юрид.наук: 12.00.09 / М.І. Пашковський. – Одеса, 2002. – 224 с.
10. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса. Т. 1 / Строгович М.С. – М.: Наука, 1968. – 470 с.
11. Советский уголовный процесс. Учебник / Безлепкин Б.Т., Белозеров Ю.Н., Божьев В.П., Бородин С.В., и др.; Под ред.: Бородин С.В. – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1982. – 578 с.
12. Уголовный процесс. Учебник для вузов / Алексеева Л.Б., Давыдов В.А., Дьяченко М.С., Ивлиев Г.П., и др.; Под общ. ред.: Лупинская П.А. – М.: Юристъ, 1995. – 544 с.
13. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами / А.М. Ларин – М.: Юрид. лит., 1966. – 155 с.
14. Зинатуллин З.З. Уголовно-процессуальное доказывание: Учебное пособие. / З.З. Зинатуллин. – Ижевск, 1993. – 180 с.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Анотація

Ерошкін М. В. Поняття та зміст доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення. – Стаття.

У науковій статті піддаються розгляду основні погляди та підходи щодо визначення поняття та змісту доказування у кримінальному провадженні, структури процесу доказування.

Автором досліджується комплекс питань, пов'язаних із визначенням поняття та змісту доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення. Висвітлюється основний спектр згаданих питань з урахуванням реформування та оновлення кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Обґрунтовується думка, що елементи процесу доказування у кримінальному провадженні повинні представляти собою такі компоненти пізнавальної діяльності, які б об'єктивно відображали специфіку здійснення цієї діяльності.

Аргументовано, що процес доказування у кримінальному провадженні про насильницьке зникнення утворюють тільки елементи, які позначають його як стан переходу від незнання до знання за допомогою встановлених законом процесуальних дій практичного характеру та розумових операцій. Відповідно, доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії реалізується шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження; насильницьке зникнення; поняття доказування; зміст доказування; процес доказування; структура доказування.

Аннотация

Ерошкин М. В. Понятие и содержание доказывания по уголовным производствам о насильственном исчезновении. – Статья.

В научной статье подвергаются рассмотрению основные взгляды и подходы к определению понятия и содержания доказывания в уголовном производстве, структуры процесса доказывания.

Автором исследуется комплекс вопросов, связанных с определением понятия и содержания доказывания по уголовным производствам о насильственном исчезновении. Освещается основной спектр упомянутых вопросов с учетом реформирования и обновления уголовного и уголовного процессуального законодательства.

Обосновывается мнение, что элементы процесса доказывания в уголовном производстве должны представлять собой такие компоненты познавательной деятельности, которые объективно отражали специфику осуществления этой деятельности.

Аргументировано, что процесс доказывания в уголовном производстве о насильственном исчезновении образуют только элементы, которые обозначают как состояние перехода от незнания к знанию с помощью установленных законом процессуальных действий практического характера и умственных операций. Соответственно, доказывания по уголовным производствам указанной категории реализуется путем сбора, проверки и оценки доказательств с целью установления обстоятельств, имеющих значение для правильного разрешения уголовного производства.

Ключевые слова: уголовное производство; насильственное исчезновение; понятие доказывания; содержание доказывания; процесс доказывания; структура доказывания.

Summary

Yeroshkin M. V. The concept and content of proof in criminal proceedings about enforced disappearance. – Article.

In a scientific article, the basic views and approaches to defining the concept and content of evidence in criminal proceedings, the structure of the process of proving, are considered.

The author investigates a complex of issues related to the definition and content of evidence in criminal proceedings about enforced disappearance. The main range of the mentioned issues is covered, taking into account the reform and updating of the criminal and criminal procedural legislation.

It is argued that elements of the process of proof in criminal proceedings should be such components of cognitive activity that would objectively reflect the specifics of such activity.

It is argued that the process of proving in a criminal proceeding about enforced disappearance is constituted only by elements that designate it as a state of transition from ignorance to knowledge by means of statutory procedural actions and mental operations. Accordingly, the evidence in the criminal proceedings of the specified category is realized by collecting, verifying and evaluating the evidence in order to establish the circumstances relevant for the correct resolution of the criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings; enforced disappearance; the concept of proof; the content of the proof; the process of proof; structure of proof.